

ПЕДАГОГИ ТА ДІЯЧІ МИСТЕЦТВА ПРО МИСТЕЦЬКУ ПІДГОТОВКУ ЖІНОК

Статтю присвячено проблемі узагальнення поглядів педагогів і діячів мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. на мистецьку підготовку жінок. Окреслено перспективи творчого використання позитивного історичного досвіду її організації в сучасних умовах.

Ключові слова: мистецька підготовка, сімейне виховання, естетичне виховання.

У різні історичні періоди в системі освіти України виникають жіночі навчальні заклади, окремі класи, де відведено чільне місце мистецькій підготовці, яка покликана виховувати особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал, забезпечити набуття здатності до художньо-творчої самореалізації й готовності до духовного самовдосконалення. Мистецька підготовка сучасної дівчини може бути організована під час класної, позакласної та позашкільної діяльності, у родині. Ці види діяльності прийшли з минулого як “дарунок” провідних педагогів і діячів мистецтва, зокрема другої половини XIX – початку XX ст., бо саме в той період відбулись зміни в економіко-політичних і соціально-культурних сферах країни, підвищилась увага науковців до освіти жіноцтва й організації мистецької підготовки в жіночих навчальних закладах. Україв важливим є осмислення й усвідомлення історичного досвіду, об’єктивне оцінювання історичних реалій, виявлення прогресивних чинників функціонування тих механізмів у системі жіночої освіти, творче використання яких сприятиме формуванню морально-духовного потенціалу суспільства.

У контексті нашого дослідження викликають науковий інтерес праці, в яких започатковано розв’язання проблеми організації мистецької підготовки. Зокрема, психологічне обґрунтування проблеми мистецької освіти вивчали С. Прокопова-Акопова, Б. Теплова, М. Яновська. Висвітлення сутності, змісту, форм і методів формування морально-естетичної культури різними засобами мистецтва стало предметом дослідження Л. Луганської, О. Опалюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницької, Л. Сбитневої, Г. Шевченко, О. Шкуріної. Історико-педагогічні аспекти мистецької освіти знайшли відображення в наукових розвідках Т. Благової, С. Волкової, Т. Грищенко, О. Михайличенко, А. Форостян, Р. Шмагало. Мета, завдання, зміст музичного виховання є напрямом дослідження Т. Грищенко, Л. Іванової, М. Марію, Л. Масол, О. Овчарук, О. Панасенко, О. Цвігун та ін.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури й дисертаційних робіт можна зробити висновок, що проблема узагальнення поглядів педагогів і діячів мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. на мистецьку підготовку жінок залишилась поза увагою науковців і не стала окремим напрямом дослідження.

Мета статті – осмислити й узагальнити погляди науково-педагогічної громадськості на суть, значення, складові мистецької підготовки, що має стати базою для розвитку сучасної мистецької підготовки жінок.

Аналіз літератури свідчить, що провідні педагоги минулого вважали мистецтво засобом естетичного виховання. Так, видатний педагог П. Білецький-Носенко складав казки для дітей, пісні, оповідання для становлення внутрішнього світу своїх вихованців. У праці “Про смаки естетичні” він прагнув підвести учнів до розуміння прекрасного в житті, мистецтві, літературі та в природі [9, с. 238].

Протилежне судження щодо мистецтва як засобу естетичного виховання висуває П. Каптерев. Він зазначає, що прекрасне в мистецтві цінне, але воно не завжди доступне й потребує матеріальних витрат на придбання творів мистецтва. Прекрасне в мистецтві вторинне, воно копіює та ідеалізує прекрасне в природі [6, с. 272].

Про естетичне виховання та розвиток у дітей смаку до літератури й мистецтва піклувався І. Котляревський. Він практикував дитячі сценічні вистави, розвивав творче мислення та творчу самодіяльність своїх вихованців [9, с. 236].

Педагоги й науковці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. вбачають у мистецтві важливий педагогічний резерв, спроможний значно підвищити ефективність формування та розвитку особистості. В Україні одним із перших звернув увагу на педагогічний потенціал мистецтва П. Юркевич. Він вважав педагогіку мистецтва засобом формування в людини вмінь перекладати всі мови на мову почуттів. При цьому не ставив за мету створити художника, композитора чи поета, а намагався прищепити учням ідеї “високих настроїв” [7, с. 4].

Про те, що не потрібно створювати митця, майстра в співі, музиканта, а потрібно навчати дитину спілкуватися з мистецтвом, щоб викликати творчі сили, розкрити мистецькі здібності й знайти, говорить і інший відомий педагог С. Русова [11, с. 91].

Ідеї щодо використання педагогічного потенціалу мистецтва в навчально-виховному процесі в школі були творчо розвинені на початку ХХ ст. І. Фолькельтом, Р. Штайнером та іншими прогресивними зарубіжними й українськими педагогами. Вони активно закликали до впровадження мистецтва до змісту та організаційних форм навчання й виховання школярів. На думку Р. Штайнера, це мало забезпечити такі умови для формування особистості, за яких інтелектуальне послідовно вироблялося б з художнього, завдяки чому зберігалася б цілісність і життєва сила молодої людини [7, с. 61].

Важливе місце серед поглядів прогресивної громадськості зазначеного історичного періоду посідає порівняння мистецької діяльності з грою. Так, С. Русова зазначає, що дитина виявляє своє мистецтво і в іграх, і в праці, і ця мистецька діяльність є намаганням знайти найкращий вираз панівному настрою, панівному враженню [11, с. 67].

П. Литвинський стверджує, що діти знаходять насолоду в іграх зі звуками не музичними, під час яких набувають цінних навичок і знань [4,

с. 10]. У так званих “звукових розвагах” дитину можуть цікавити витокі й сила звуку, місце виникнення, ритмічна послідовність. Це розвиває слух, привчаючи вухо дитини до тембру, сили, ритму звуків [4, с. 15].

Часто музика виконує супровідну роль у дитячих іграх. Документи Державного архіву Харківської області свідчать, що у восьмому педагогічному класі жіночих гімназій дівчата вивчали дитячі ігри зі співами й повинні були знати їх не менше дев’яти [3, с. 93]. Негативно ставиться до співу під час гри А. Пузиревський. Він зазначає, що так спів стає другорядною річчю, якою може займатися кожен, незважаючи на якість видобування звуку [8, с. 3].

Скрипаль, музично-громадський діяч Є. Альбрехт не відкидав важливої ролі розважальної функції музики, але був не згоден зі сприйняттям музичного мистецтва тільки як до засобу розваги.

На думку, Є. Альбрехт музична освіта в школі має включати два компоненти – навчання хорового співу й гри на музичному інструменті. Він зазначав, що інструментальне навчання потрібне для допомоги учням глибше зрозуміти та полюбити музику, залучити їх до вищих художніх цінностей і виховати в дітей потребу в музиці. Наголошував, що індивідуальна форма інструментального навчання в умовах загальноосвітньої школи досліджуваного періоду не є ефективною [1].

Погляди відомого скрипаля звертались і до професії вчителя. Його головною метою вчений вважав виховання потреби в спілкуванні з музикою, здатності дитини до її емоційного та усвідомленого слухання й виконання. Щоб реалізувати мету, вчитель повинен бути висококваліфікованим.

Про низький рівень підготовки вчителів до педагогічної праці ми можемо зробити висновки з твору Лесі Українки “Школа”, в якому вона розповідає про свою подругу-вчительку в церковноприходській школі. Письменниця була дуже здивована тим, що подруга вчить дітей співати, хоча до тих пір не чула, щоб вона співала, а тим паче могла навчати співу дітей. Вчителька скаржилась на те, що співи займають багато часу і, хоча “ця справа не складна”, вона “інший раз навіть спітніє”, а горло від занять болить дуже [2, с. 226].

Інший погляд на педагогічну працю сільських вчительок знаходимо у творах П. Грабовського. Їх образи письменник змальовував у віршах з любов’ю і в статті “Кое-что по вопросу о женских типах” казав про їх самовіддану працю [2, с. 210].

Погляди С. Русової звертались до авторитету вчителя, який повинен бути міцним. Вона вважала, що довіри між учителем і учнем можна досягнути завдяки любові до краси або мистецтва [11, с. 274].

Викладання як професійний вид діяльності споріднений з природою жінки, – виділяв П. Каптерев. Як сферу професійної праці, яка відповідає жіночій психології, він також називав мистецтво: співи, музика, живопис, скульптура, танці.

Він констатує, що жінки багато займаються музикою, музичні справи входять до складу жіночого загальноосвітнього курсу, але музична творчість

жінки на низькому рівні. П. Каптерев пояснює це тривалим низьким рівнем навчання жінки [5, с. 122]. Але мистецька підготовка повинна посісти чільне місце в жіночому навчальному курсі, бо чуттєвість жінки переважає над розумовими процесами, а мистецтво й творчість їй близькі та цікаві [5, с. 124].

І. Франко, який велику увагу приділяв сімейному вихованню й ролі матері, у статті “Жінка-мати” зазначав, що саме матір відповідає перед суспільством за виховання дітей. Тому вона має створити умови, щоб діти росли здоровими, забезпечити моральне виховання [14].

Т. Шевченко також високо цінував сімейне виховання [9, с. 245]. Щоб передати власний інтелектуальний і емоційний досвід, жінка має оволодіти комплексом знань, умінь і навичок. При низькому рівні освіти це неможливо. Т. Шевченко відзначив необхідність освіти для жінки на рівні із чоловіком, гостро критикував суспільний устрій, за якого освіта для працюючої жінки неможлива [2, с. 165].

Порушував питання про посилення уваги до навчання й виховання жінок перед Міністерством народної освіти В. Каразін. На його думку, “вплив жінок на громадянське життя країни далеко перевершує все інше” [9, с. 233].

В. Острогорський порушував питання про музичну підготовку в родині. Він сформулював вимоги до рівня освіченості матері як головної виховательки дітей: вона повинна мати гарний слух, приємний голос, знати досить велику кількість пісень та музичну літературу для дітей, грати на музичному інструменті.

А. Пузиревський казав про те, що гри на фортепіано навчають дітей майже в кожній сім’ї, а співом рідко займаються як справою потрібною. Він пропонує розучувати спів на слух та за нотами, надаючи методичні рекомендації щодо використання цих методів під час практичної діяльності [8, с. 3–5].

А. Пузиревський відзначає музику як сферу різнобарвних музично-естетичних насолод, у якій суспільство отримує велику духовну силу [8, с. 7].

Е. Брейтфус у статті в “Енциклопедії сімейного виховання і навчання” розглядає сімейне виховання в Німеччині й зазначає, що музика в німецьких сім’ях – поширене явище. Забезпечений чоловік і бідняк у Німеччині намагаються навчити своїх дітей музики, майже кожна дитина грає на музичному інструменті. Гра на фортепіано наполовину дешевше, ніж у Росії на той час [12, с. 26].

Про сімейне виховання за допомогою мистецтва говорить П. Литвинський. Він пропонує вивчати устрій музичного інструмента разом з дитиною й не відповідати на всі запитання, а зазначити, що існують видатні люди, які збагачують світ своїми винаходами. Це слугуватиме засобом виховання почуття поваги до представників науки й мистецтва [4, с. 19].

П. Литвинський пропонує гру матері з дитиною за допомогою фортепіано. Вона полягає в тому, що від дитини ховають річ. Людина, яка сховала річ, сідає за фортепіано й за допомогою динаміки звуку показує, на якій відстані знаходиться хованка [4, с. 11].

Особливе місце у вихованні молодшої людини педагоги й діячі мистецтва надають співу. Є. Альбрехт пропонував ввести обов’язкові уроки хо-

рового співу в кожному класі впродовж усіх років шкільного життя. Він наголошував, що з дітьми необхідно розучувати хорові твори й паралельно знайомити з елементарними відомостями з теорії музики.

Підтримував ідею, що надання музичних знань готує до більш осмисленого сприйняття художніх творів і тим самим розвиває й очищає художні смаки суспільства, М. Фіндейзен. Музичний критик, історіограф переймався не обов'язковим статусом уроків зі співу та порушував питання про покращення його становища в школі [13].

П. Юркевич присвятив спеціальний розділ розкриттю педагогічних можливостей співу у своєму “Курсі загальної педагогіки”. Він зазначав, що спів спроможний вносити гармонію в душевний стан людини; розвивати в неї здатність до співпереживання й розуміння стану та життєвих ситуацій ближнього; виховувати в неї через пісню кращі почуття, відкривати їй шлях до людських сердець.

А. Пузиревський відзначав негативні фактори організації вокальної підготовки в школах досліджуваного періоду: брак часу на співи, великі перерви між уроками, численний клас, традиційні вимоги начальства організувати хор швидко, через що приділяли лише більш здібним учням. Він критикує друковані збірки за несерйозне ставлення до відбору матеріалу, який не відповідає можливостям дитини й не містить у собі високого художнього образу [8, с. 6–7].

Є. Альбрехт також висував ідею доступності музичного матеріалу: “Вищою мірою непедагогічно й шкідливо примушувати дітей співати те, що їм не під силу” [1].

В. Острогорський особливу роль відводив колисковим пісням, вважаючи, що завдяки їх слуханню в дитини поступово виховується “чуття” до рідних наспівів. На його думку, музичні враження мають бути пов'язані з національним фольклором.

Побічниця проблеми творення національної школи С. Русова рекомендує навчати дітей народних пісень. Починати навчання варто з простих пісень з невисоким регістром [10, с. 236].

С. Русова також звертає увагу на малювання. Вона наполягає на вільному малюванні, бо це графічна мова дитини. Вихователь повинен поширювати засоби малювання дитини, давати їй кольорові олівці, фарби. Головне – викликати “психічний малюнок”, графічний вираз переживань і вражень, а технічні навички поволі з'являться самі по собі [10, с. 255].

Висновки. Отже, науково-педагогічна громадськість визнавала проблему організації мистецької підготовки жінок у другій половині XIX – початку XX ст. актуальною й зосереджувалася на вияві впливу мистецтва на естетичне виховання дітей; розкритті педагогічного потенціалу мистецтва, виокремленні розважальної функції мистецтва; висвітленні проблеми професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін. Педагоги минулого порушували питання про мистецьку підготовку в сім'ї й важливу роль освіченої матері, закликали посилити музичну підготовку в загальноосвіт-

ніх навчальних закладах досліджуваного періоду, надавали методичну допомогу з мистецької підготовки вчителям і матерям.

Основними напрямками реалізації ідей науково-педагогічної громадськості другої половини XIX – початку XX ст. щодо мистецької підготовки в жіночих навчальних закладах вважаємо: посилення впровадження в практику загальної, професійно та додаткової освіти жінок різних видів мистецтва; використання творчо-розвивального потенціалу мистецтва під час викладання предметів різних циклів; розширення відомостей про мистецьку підготовку в сім'ї під час викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаної літератури

1. Адищев В. И. Музыкально-педагогическая концепция Е. К. Альбрехта / В. И. Адищев // Музыка и время. – 2003. – № 12.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР // Сост. Н. П. Калениченко. – Москва : Педагогика, 1988. – 640 с.
3. ДАХО Ф. 743, оп. 1, спр. 6 “Протоколы заседаний педагогического совета Богодуховской женской гимназии за 1916–1917 у. г.”. – 1917. – Арк. 92–93.
4. Игрушки, их назначение и выбор / П. А. Литвинский // Энциклопедия семейного воспитания и обучения, 1899. – Вып. XIII. – 44 с.
5. Каптерев П. Ф. Педагогический процесс. – Санкт-Петербург : Русская Школа, 1905. – 137 с.
6. Каптерев П. Ф. Педагогическая психология / П. Ф. Каптерев. – Санкт-Петербург : Земля, 1914. – 489 с.
7. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / О. П. Рудницька та ін.; за заг. ред. О. В. Михайличенко, редактор Г. Ю. Ніколаї. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 255 с.
8. Пеніє в семейном воспитании / А. И. Пузыревский // Энциклопедия семейного воспитания и обучения, 1901. – Вып. XXXIX–XL. – 64 с.
9. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / редкол.: М. Д. Ярмаченко, Н. П. Калениченко, С. У. Гончаренко та ін. – Київ : Рад. шк., 1991. – 381 с.
10. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / Софія Русова ; за ред. Є. І. Коваленко ; упор., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – Київ : Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
11. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / Софія Русова ; за ред. Є. І. Коваленко ; упор., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – Київ : Либідь, 1997. – Кн. 2. – 320 с.
12. Семейное воспитание в Германии / Э. Л. Брейтфус // Энциклопедия семейного воспитания и обучения. – 1899. – Вып. XIX. – 36 с.
13. Финдейзен Н. Положение музыкального образования в средней школе и желательные изменения в его современной постановке / Н. Финдейзен // РМГ. – 1900. – № 12.
14. Видатні українські педагоги XIX – початку XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ualib.com.ua/br_3448.html.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2015.

Гурина В. О. Педагоги и деятели искусства о художественной подготовке женщин

Статья посвящена проблеме обобщения взглядов педагогов и деятелей искусства второй половины XIX – начала XX в. на художественную подготовку женщин. На-

мечены перспективы творческого использования положительного исторического опыта ее организации в современных условиях.

Ключевые слова: художественная подготовка, семейное воспитание, эстетическое воспитание.

Gurina V. Teachers and Artists of the Art Training for Women

Article devoted to the problem of female education and the views of scholars and teachers of the late nineteenth century the problems of the organization.

The relevance of this article, no doubt, because the education system arising Ukraine Women schools, separate classes where given prominence artistic training. Understanding and awareness of historical experience will help in the organization of educational process in women's education Ukraine XXI century.

The author identifies areas beliefs of teachers and artists: the impact of art on the aesthetic education of children; pedagogical potential of art; entertainment function of art; the problem of training teachers of artistic disciplines; artistic training in the family and the important role of educated mothers; enhance the musical training in secondary schools study period; methodical support of artistic training teachers and mothers.

The article is formed on a detailed analysis of historical and pedagogical literature, which includes the source of the second half of XIX – early XX centuries.

The article offers recommendations for improving modern art training in women's education, namely to strengthen the proceedings in general practice, professional and additional education of women of various arts; use creative and developmental potential of arts in teaching various subjects cycles; expand information on artistic training in family while teaching art subjects in secondary schools.

Key words: art education, family education, aesthetic education.